

**ԼԻՍԱԲՈՆԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ ԵՎ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎՐԱ**

Ա. Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Եվրոպական միությունը (ԵՄ)՝ որպես քաղաքական միավորման տարատեսակ, հիմնվել է ժամանակակից այնպիսի խընդիրներ լուծելու նպատակով, որոնք առանձին պետություններ չէին կարող հաղթահարել միայնակ: ԵՄ-ն ունի կառավարման և իրավական յուրահատուկ համակարգ, որի նմանը չի եղել ոչ պատմականորեն, ոչ էլ ժամանակակից աշխարհում: Իր խնդիրները լուծելու և նպատակներն իրականացնելու համար ԵՄ-ն ստեղծել է մարմինների մի յուրահատուկ համակարգ, ձեռք է բերել ակնհայտ քաղաքական և իրավական ինքնուրույնություն:

Եվրոպական միությունը գտնվում է անընդհատ շարժման մեջ՝ փոփոխելով ինչպես իր նպատակները, այնպես էլ դրանք իրականացնելու մոտեցումները: Սույն ուսումնասիրությունը նրպատակ ունի գնահատելու Լիսաբոնի պայմանագրի ազդեցությունը ԵՄ ինստիտուտների և, մասնավորապես, դատական իշխանության մարմինների վրա՝ Միության առջև դրված խնդիրների և դրանց լուծման համար ընտրված եղանակների լույսի ներքո:

Եվրոպական իրավունքն արդիականության առավել դինամիկ իրավական համակարգերից է: Վերջին տարիների ընթացքում այն կրել է մի շարք առանցքային փոփոխություններ, որոնք կապված են եվրոպական ինտեգրման գործընթացի, ինչպես նաև վերջինիս կայացման ու կատարելագործման իրավական հիմքը կազմող հիմնադիր ակտեր մշակելու և գործողության մեջ դնելու հետ:

Եվրոպական միությունն իր ստեղծման պահից (Եվրոպայի ամխի և պողպատի համայնքի ստեղծումը 1951 թվականին) կրել է բազմաթիվ փոփոխություններ, որոնք ձևակերպվել են արդի մարտահրավերներին դիմակայելուն ուղղված միջազգային պայմանագրերի տեսքով: ԵՄ ներկայիս կառուցվածքի

վրա իրենց ազդեցությունն ունեցած կարևորագույն միջազգային իրավական փաստաթղթերից են Ամստերդամի (1997), Նիցցայի պայմանագրերը (2000), Եվրոպական միության խարտիան մարդու հիմնական իրավունքների մասին (2000), Լաեկեների հռչակագիրը (2001) և այլն:

Նոր պետությունների մուտքը Եվրոպական միություն պահանջում էր բարեփոխումներ ոչ միայն անդամության թեկնածու պետություններում, այլև հենց ԵՄ համակարգում: Անհրաժեշտ էր այսպես կոչված վերակառուցում իրականացնել Միության ղեկավար մարմիններում՝ նպատակ ունենալով ամրապնդել դրանց կառուցվածքային և գործառութային վերազգային հիմքերը [1,109]: Այսպիսով՝ Միության ընդլայնումը որոշակի խթանի դեր է կատարում Եվրոպայում քաղաքական կենտրոնացվածության և համադաշնային բնույթի ուժեղացման գործում: Խոսքը վերաբերում է, մասնավորապես, անդամ-պետությունների կողմից օրինագծերի և այլ որոշումների ընդունման հետ կապված վետոյի իրավունքի կիրառման դեպքերի կրճատմանը, որը նկատելիորեն նվազեցնում էր Միության գործունեության արդյունավետությունը, իսկ ԵՄ-ի ընդլայնման աճող միտումը, մեծ թվով պետություններ իր կազմում ունենալու դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրի կողմից վետոյի իրավունքից օգտվելու հնարավորությունը կարող էր պարզապես կաթվածահար անել կազմավորման ողջ աշխատանքը:

Որոշ փոփոխությունների կարիք ունեին նաև վերազգային ինստիտուտները: Օրինակ՝ XXI դարի սկզբին գործող ԵՄ երկու դատական ատյանների՝ ԵՄ դատարանի և Առաջին ատյանի դատարանի համար ավելի ու ավելի էր բարդանում լուծել գործերը, որոնց աճող քանակը ԵՄ նոր անդամ-պետությունների ընդգրկվելու պարագայում ի վերջո կվերածվեր վեճերի անվերջանալի հորձանուտի:

Դեռևս մինչև Նիցցայի պայմանագրի՝ 2001 թվականին ուժի մեջ մտնելը, սկսվեց Եվրոպական միության հիմնադիր փաստաթղթերի վերանայման գործընթացը: Դրա առաջին ծրագրային նախադրյալները կային Նիցցայի պայմանագրին կից

«Միության ապագայի մասին» հռչակագրում: Նույն թվականին հռչակագրի դրույթները լրացվեցին և ճշգրտվեցին նոր փաստաթղթում, որն անվանվեց «Հռչակագիր Եվրոպական միության ապագայի մասին», որն ավելի հայտնի է որպես «Լաեկենի հռչակագիր»:

Հենց Լաեկենի հռչակագրում առաջինն ընդունվեց Միության միասնական սահմանադրության փաստաթղթի նախապատրաստման անհրաժեշտությունը, որը կոչված էր փոխարինելու Եվրամիության գործող հիմնադիր փաստաթղթերը՝ նպատակ ունենալով բարձրացնելու ինտեգրման մեխանիզմների գործողության արդյունավետությունը և դրանք դարձնելու առավել ժողովրդավարական: Անդամ երկրների միջկառավարական համաժողովի արդյունքում 2004 թվականի հոկտեմբերի 29-ին Հռոմում հանդիսավոր կերպով ստորագրվեց Եվրոպայի համար Սահմանադրություն հանդիսացող պայմանագիրը, որը ոչ պաշտոնապես անվանվեց Եվրոպական սահմանադրություն: Չնայած իր անվանը՝ այն վերաբերում է միայն Եվրոպական միության անդամ երկրներին և ոչ ամբողջ Եվրոպային՝ աշխարհաքաղաքական իմաստով [2, 24]:

Նոր հիմնադիր փաստաթղթի անվանման մեջ պարզորոշ արտացոլված էր Եվրոպական միության իրավական խառը բնույթը. մի կողմից՝ միջազգային պայմանագիր էր, որը կարիք ուներ բոլոր անդամ-երկրների կողմից վավերացման, մյուս կողմից՝ այդ պայմանագիրը Սահմանադրություն էր ստեղծում քաղաքական իշխանության վերազգային կազմակերպման համար և հնարավորություն էր տալիս պետության նմանությամբ ղեկավարելու հասարակությունը, սակայն ոչ թե մեկ, այլ եվրոպական մի շարք պետությունների մասշտաբով:

Չնայած Եվրոպական սահմանադրությունն անցել է հասարակական քննարկման երկար ճանապարհ և նշանակալից ներդրում է Եվրոպական միության ինտեգրացման մեխանիզմների կատարելագործման մեջ, այնուամենայնիվ, այս պատմական կարևորագույն փաստաթուղթը՝ նախնական ստորագրված տես-

քով, գործողության մեջ դնել չհաջողվեց: Չքննարկելով դրա խորքային պատճառները՝ այդուհանդերձ, հարկ ենք համարում նշել, որ ԵՄ որոշ անդամ-երկրներում անցկացված հանրաքվեների արդյունքում Սահմանադրության չընդունելը պայմանավորված էր ոչ այնքան Սահմանադրության տեքստի վերաբերյալ գոյություն ունեցող դժգոհությամբ կամ անբավարարվածությամբ, որքան սոցիալ-քաղաքական այլ գործոններով, այն է՝ դեպի Արևելք Եվրոպական միության հետագա ընդլայնումն անցանկալի համարելու, գործազրկության և հանցավորության աճի, Եվրամիության՝ եվրոպական «գերպետություն» դառնալու և այլ պատճառներով:

Սահմանադրության հակառակորդները բողոքում էին գլոբալացման, 2004 թվականին ԵՄ ընդլայնման հետևանքների, Թուրքիայի՝ ԵՄ անդամակցության դեմ, իսկ Նիդեռլանդներում ընտրողները դեմ էին Եվրոպական միության անդամ խոշոր երկրների լայն իրավունքներին [3, 24]:

Հաշվի առնելով նշված հանգամանքները՝ մոտավորապես երկամյա դադարից հետո, ԵՄ անդամ երկրների ղեկավարները որոշեցին վերստին ձեռնամուխ լինել սահմանադրական բարեփոխումներին՝ պահպանելով Սահմանադրության տեքստի հիմնական նպատակներն ու նորամուծությունները, սակայն հրաժարվելով «սահմանադրություն» եզրույթից:

Եվրոպական միության անդամ երկրների՝ 2007թ. աշնանը կայացած միջկառավարական նոր համաժողովի ժամանակ 2004թ. Սահմանադրության նախագիծը որոշ փոփոխություններով վերակազմվեց «Բարեփոխման մասին պայմանագրի», որն իրենից ներկայացնում է ինստիտուցիոնալ փոփոխությունների մի համակցություն: Հիշյալ փոփոխությունները ներառվել են ԵՄ գործող հիմնադիր փաստաթղթերում: Տվյալ փաստաթուղթը ԵՄ բոլոր անդամ-երկրների կողմից ստորագրվեց 2007 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Պորտուգալիայի մայրաքաղաք Լիսաբոնում և ստացավ «Եվրոպական միության մասին պայմանագիրն ու Եվրոպական համայնքների ստեղծման մասին պայմանագիրը փոփոխող Լիսաբոնի պայմանագիր» անվանումը, կրճատ՝

«Լիսաբոնի պայմանագիր»:

Լիսաբոնի պայմանագիրը կոչված է փոխարինելու ուժի մեջ չմտած ԵՄ Սահմանադրությանը և փոփոխելու Եվրոպական միության մասին գործող համաձայնագիրը՝ ԵՄ կառավարման համակարգը բարեփոխելու, 27 անդամ-երկրների կազմով ԵՄ գործունեությունը բարելավելու, ինչպես նաև սրընթաց գլոբալ փոփոխությունների պայմաններում համաշխարհային ընդգրկմամբ ամրապնդելու ԵՄ դերն ու դիրքը:

Եվրոպական միության հիմնադիր փաստաթղթերում փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված էր ընդամենը երկու տարվա ընթացքում անդամ-երկրների թվի աճով (15-ից՝ 27), իսկ նրա բնակչության ընդհանուր թիվը հասավ գրեթե կես միլիարդի: Բարեփոխումների մասին պայմանագիրն ամրագրեց ԵՄ անդամ երկրների և Եվրոպական միության նպատակների ու շահերի հաշվեկշիռը:

2009 թվականի նոյեմբերի 13-ի դրությամբ՝ պայմանագիրը հաստատել էին ԵՄ բոլոր 27 անդամ երկրները. այն ուժի մեջ մտավ 2009 թվականի դեկտեմբերի 1-ից: Նոր պայմանագիրը փոխում է Եվրոպական միության արժեքներն ու նպատակները (Եվրամիության մասին պայմանագիր, 2-րդ և 3-րդ հոդվածներ):

Բարեփոխումների մասին պայմանագիրը «Եվրոպական համայնքների կազմավորման մասին» համաձայնագրի անվանումը փոփոխում է «ԵՄ գործունեության մասին» պայմանագրի, որն ուղղակի կապ է ստեղծում վերջինիս և Եվրոպական միության մասին պայմանագրի ու նրա նպատակների միջև:

Այդպիսով՝ նախկինում դեկլարատիվ բնույթ ունեցող ըսկրզբունքները (ԵՄ քաղաքացիների պաշտպանությունն ամբողջ աշխարհում, տնտեսական, սոցիալական և տարածքային ամբողջականությունը, մշակութային բազմազանությունը և այլն), ի թիվս սոցիալական նպատակների, դառնում են ԵՄ քաղաքականության միանգամայն իրական և հիմնարար սկզբունքներ:

Եվրոպական միության համար նոր խնդիր է դառնում նաև «ներքին շուկայի» ձևավորումը և դրա հետ մեկտեղ մի շարք այլ խնդիրների լուծումը, ինչպիսիք են լիարժեք զբաղվածություն-

նը, սոցիալական առաջընթացը, շրջակա միջավայրի պահպանության բարձր մակարդակը, սոցիալական արդարությունը, երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը և այլն:

Լիսաբոնի պայմանագիրը փոփոխություններ մտցրեց ԵՄ մասին պայմանագրում նաև Միության ինստիտուտներին առնչվող հարցերում: Օրինակ՝ Եվրոպական խորհուրդը դարձավ ԵՄ լիիրավ մարմին. ներդրվեց Եվրոպական խորհրդի մշտական նախագահի պաշտոնը, սահմանվեց նաև այն դրույթը, որի համաձայն նախագահը պետք է ընտրվի եվրոպական երկրների առաջնորդների կողմից՝ 2,5 տարի ժամկետով՝ երկրորդ անգամ վերընտրվելու հնարավորությամբ. Եվրոպական խորհրդի մշտական նախագահին իր իրավասությունների շրջանակներում պետք է Եվրոպական միությունը ներակայացնի արտաքին քաղաքականության մեջ, ինչպես նաև զբաղվի ԵՄ ընդհանուր արտաքին քաղաքականության մշակման և անվտանգության քաղաքականության իրականացման հարցերով:

Եվրոպական խորհրդարանը կիրականացնի օրենսդիր գործառույթներ, իսկ ԵՄ բյուջեի հետ կապված գործառույթները կիրականացնի Խորհրդի հետ միասին: Խորհրդարանը կստանա առավել լիարժեք իշխանություն, քանի որ նրա՝ որպես օրենսդիր մարմնի կշիռը՝ կհավասարվի Խորհրդի կշռին: Խորհրդարանին է վերապահվում նաև Եվրոպական հանձնաժողովի նախագահի ընտրության իրավունքն այն դեպքում, երբ նախկինում խորհրդարանն իրավասու էր միայն հավանություն տալու անդամ երկրների ներկայացուցիչների կողմից առաջադրված թեկնածույանը: Խորհրդարանում ներդրվել է տեղերի բաշխման նոր համակարգ (յուրաքանչյուր երկրից նվազագույնը՝ 6 և առավելագույնը՝ 96 ներկայացուցիչ): Սակայն այս համակարգը կըզործի միայն 2014 թվականից, քանի որ մինչ այդ նախատեսված է անցումային շրջան (ԵՄ մասին պայմանագիր, հոդված 9):

Խորհրդում փոփոխությունները վերաբերում են որակյալ մեծամասնության սկզբունքով քվեարկության նոր համակարգի ներդրմանը: 2014 թվականից սկսած՝ որակյալ մեծամասնություն է համարվելու Խորհրդի անդամների ձայների նվազագույնը

55%-ը առնվազն՝ 15 երկիր), որը ներկայացնում է Եվրոպական միության բնակչության նվազագույնը 65%-ը:

Ներկայումս գործող որակյալ մեծամասնության սկզբունքի համաձայն՝ անհրաժեշտ է Խորհրդի 345 անդամների 255 ձայնի առկայությունը (այսինքն՝ 73,9%), որը կազմում է 27 անդամ-երկրների ձայների մեծամասնությունը (14 երկիր) և ԵՄ բնակչության 62%-ը [4,148]:

Եվրոպական միության իրավական համակարգի զարգացման մեջ առանձնահատուկ դեր ունի ԵՄ դատարանը: Ամենայն վստահությամբ կարելի է պնդել, որ և՛ Եվրոպական միությունը, և՛ նրա իրավունքը այլ կլինեին՝ պակաս զարգացած, պակաս ժողովրդավարական, ավելի փոքր իրավասությամբ և ցածր հեղինակությամբ, եթե ԵՄ ինստիտուտների համակարգում չլիներ այնպիսի մարմին, ինչպիսին Եվրոպական միության դատարանն է:

ԵՄ Դատարանը շարունակում է մնալ ԵՄ ժողովուրդների կյանքի բոլոր ոլորտներում ինտեգրման գործընթացների ամենաակտիվ «շարժիչներից» մեկը: Եվրոպական դատարանի հեղինակության և ազդեցության մեծացմանը նպաստել են Ամստերդամի, Նիցցայի և վերջերս էլ՝ Լիսաբոնի պայմանագրով նրա իրավագործության ընդլանումը [5, 317]:

Անդրադառնալով ԵՄ դատական իշխանության մարմինների վրա Լիսաբոնի պայմանագրի ազդեցությանը՝ նախ անհրաժեշտ է անդրադարձ կատարել մինչ այդ գոյություն ունեցող կարգին՝ Լիսաբոնի պայմանագրով ամրագրված փոփոխություններն առավել ընկալելի դարձնելու համար:

Եվրոպական համայնքների միասնական դատարանը ձևավորվել է 1957 թվականին՝ հատուկ ակտի հիման վրա: «Եվրոպական միության մասին» պայմանագիրը դատարանին տվեց հատուկ կարգավիճակ և որոշակիորեն դասեց ԵՄ գլխավոր ինստիտուտների շարքին: ԵՄ դատարանները կոչված են ԵՄ իրավասության շրջանակներում ապահովելու ԵՄ իրավունքի միատեսակ մեկնաբանումը և կիրառումը Եվրոպական միության ամբողջ տարածքում:

Սկզբում ԵՄ դատարանը բաղկացած էր երկու դատական ատյաններից (Եվրոպական համայնքների դատարան և Առաջին ատյանի դատարան), որոնք ԵՄ փաստաթղթերում հանդես են գալիս «Եվրոպական արդարադատության դատարան» ընդհանուր անունով: 2001թ. Նիցցայի պայմանագիրը որոշակի փոփոխության ենթարկեց ԵՄ դատական մարմինների ձևավորման կարգը: Բարեփոխելով ԵՄ դատական համակարգը՝ Նիցցայի պայմանագիրը հատուկ տարբերակում մտցրեց ԵՄ դատարանի և Առաջին ատյանի դատարանի միջև՝ որպես ինքնուրույն դատական ատյանների: Միևնույն ժամանակ Նիցցայի պայմանագրի 220-րդ հոդվածը սահմանեց մի դրույթ, որի համաձայն՝ «ԵՄ դատարանը և Առաջին ատյանի դատարանը՝ յուրաքանչյուրն իր իրավասության սահմաններում, ապահովում են Համայնքի իրավունքի կիրառումը համապատասխան Պայմանագրի միատեսակ մեկնաբանման և կիրառման միջոցով»: Այսինքն՝ իր բովանդակությամբ և նշանակությամբ նույնական խնդիր է դրվում ԵՄ դատական համակարգը կազմող տարբեր դատական ատյանների վրա:

ԵՄ ձախողված Սահմանադրությունը, ամրագրելով դատական համակարգի եռաստիճան բնույթը, փաստում էր, որ Սահմանադրությունը մեկնաբանելիս և կիրառելիս այն ապահովում է իրավունքների միատեսակ կիրառությունը, այսինքն՝ որոշակիորեն ստանձնում էր նաև Սահմանադրական դատարանի լիազորություններ:

ԵՄ Սահմանադրությամբ նախատեսված էին նաև դատարանի ձևավորման կարգի փոփոխություններ, մասնավորապես, դատավորի կամ գլխավոր փաստաբանի պաշտոնի թեկնածուների ընտրության նպատակով պետք է ստեղծվեր փորձագիտական կոմիտե:

Նիցցայի պայմանագիրը նախատեսում էր ԵՄ դատարանի կազմում ԵՄ յուրաքանչյուր անդամ-պետությունից մեկ անդամ, իսկ Առաջին ատյանի դատարանում՝ «յուրաքանչյուր անդամ-պետությունից՝ առնվազն մեկ անդամ», ինչը հնարավորություն էր տալիս ընդլայնելու Առաջին ատյանի դա-

տարանի կազմը, եթե դրա անհրաժեշտությունն առաջանար: Ինչպես Առաջին ատյանի դատարանի դատավորների, այնպես էլ գլխավոր փաստաբանների թվի ավելացման հետ կապված հարցերը գտնվում են Խորհրդի իրավասության տակ:

Դատարանի կազմը ձևավորվում է դատավորներից և գլխավոր փաստաբաններից: Վերջիններս ունեն լիազորությունների հատուկ շրջանակ. նրանք անցկացնում են գործի հանգամանքների սեփական անկախ քննություն և դատական նիստի եզրափակիչ փուլում ներկայացնում են վերլուծության արդյունքները՝ դրանով իսկ օգնելով Դատարանին՝ լուծելու գործը: Հարկ է նշել նաև, որ ԵՄ դատարանը կաշկանդված չէ գլխավոր փաստաբանի եզրակացությամբ. դատարանի համար այն ունի միայն խորհրդատվական նշանակություն: Նիցցայի պայմանագրով և դատարանի կանոնադրությամբ սահմանվեց, որ եթե քննվող գործն «իրավունքի բնագավառում նոր հարցեր չի բացահայտում», ապա դատարանը կարող է որոշում ընդունել գործը քննելու մասին՝ առանց գլխավոր փաստաբանի մասնակացության [1, 469]:

Նիցցայի պայմանագրի համաձայն՝ ԵՄ դատարանում և Առաջին ատյանի դատարանում գործերի քննությունն իրականացվում է պալատների կողմից: Կանոնադրության համաձայն՝ դրանք կարող են լինել երեք կամ հինգ դատավորից կազմված պալատներ, ինչպես նաև Մեծ պալատը՝ կազմված տասնմեկ դատավորից:

Առաջին ատյանի դատարանի կազմում որպես հատուկ դատական ատյաններ կարող են ստեղծվել մասնագիտացված դատական պալատներ: Պալատ հիմնելու որոշումն ընդունվում է Խորհրդի կողմից՝ միաձայնության սկզբունքի հիման վրա, ԵՄ Հանձնաժողովի կամ Դատարանի առաջարկով, Խորհրդարանի հետ խորհրդակցելուց հետո:

Լիսաբոնի պայմանագրով առանձնապես մեծ փոփոխություններ չի կրել դատարանի կազմավորման կարգը, սակայն փոփոխություններ են արվել Եվրոպական միության դատական համակարգում՝ սկսած դատարանների անվանումներից, մինչև

ընթացակարգեր: Այսպես՝ Եվրոպական համայնքների արդարադատության դատարանը վերանվանվել է Եվրոպական միության արդարադատության դատարան, որը ներառում է Արդարադատության դատարանը, Ընդհանուր իրավասության դատարանը և մասնագիտացված դատարանը: Այս համակարգը համապատասխանում է չընդունված ԵՄ Սահմանադրությամբ ամրագրված դատական համակարգի եռաստիճան բնույթին:

Փաստորեն, Առաջին ատյանի դատարանը վերանվանվել է Ընդհանուր իրավասության դատարան: Մասնագիտացված դատարանները կցված են Ընդհանուր իրավասության դատարանին և ստեղծվում են Խորհրդի ու Եվրոպական խորհրդարանի կողմից՝ օրենսդրական նախաձեռնության շրջանակներում:

Լիսաբոնի պայմանագրով ընդլայնվել է Արդարադատության դատարանի ընդդատությանը ենթակա գործերի շրջանակը: Այսինքն՝ ներկայումս Արդարադատության դատարանին ընդդատյա են ԵՄ նախկին երրորդ հենասյանն առնչվող մի շարք հարցեր, այդ թվում՝ միգրացիային, ապաստանի տրամադրմանը, քրեական իրավունքին, ոստիկանությանը և խտրականության արգելմանն առնչվող գործերը:

Մեծացել է նաև գործերի վերանայման հնարավորությունը: Մասնավորապես, Արդարադատության դատարանն այժմ իրավասու է վերանայելու Եվրոպական խորհրդի որոշումները, ինչի արդյունքում վերազգային ինստիտուտին իրավունք է վերապահվում ԵՄ 27 անդամ-երկրներին հայտնելու, որ նրանց ընդունած որոշումն անօրինական է [6, 45]:

Վերոշարադրյալից բացի, ավելի մեծ թվով կողմեր (այսինքն՝ ոչ միայն ԵՄ մարմիններ, այլև մասնավոր անձինք) կարող են դիմել դատարան՝ վիճարկելու զանազան օրենսդրական և վարչական ակտեր [7, 8]:

Այսպիսով՝ ԵՄ դատարանը շարունակում է հաջողությամբ իրականացնել սահմանադրական, վճռաբեկ և վարչական դատարանների գործառույթները:

Լիսաբոնի պայմանագրով նախատեսվել է նաև դատավորների և գլխավոր փաստաբանների թեկնածությունների վե-

րաբերյալ կարծիք հայտնելու իրավասությամբ օժտված մարմնի ստեղծումը, որի շնորհիվ իրականացել է ԵՄ Սահմանադրությամբ նախատեսված՝ դատավորի կամ գլխավոր փաստաբանի թեկնածուների ընտրության նպատակով փորձագիտական կոմիտե ստեղծելու գաղափարը:

Նոր ձևակերպման համաձայն՝ այն ոչ թե փորձագիտական կոմիտե է, այլ խորհուրդ, որը բաղկացած է յոթ անդամներից, որոնք ընտրվում են Արդարադատության դատարանի և Ընդհանուր իրավասության դատարանի նախկին դատավորներից, անդամ պետությունների բարձրագույն դատական մարմինների դատավորներից և հեղինակավոր իրավաբաններից: Մեկ այլ փոփոխությամբ էլ գլխավոր փաստաբանների թիվը 8-ից հասել է 11-ի:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում ԵՄ դատարանում գործերի քննության և լուծման կարգը: ԵՄ դատարանը՝ որպես իրավունքի պահապան և արդարադատություն իրականացնող մարմին, գործերի քննությունը և որոշումների ընդունումն իրականացնում է հատուկ դատավարական կարգով: Դատավարական կարգի էական հատկանիշներից առանձնացնենք երկուսը.

1. Դատավարության բոլոր փուլերում դատարանն ակտիվ դեր է կատարում և կիրառում է այսպես կոչված հետաքննչական դատավարություն՝ ի տարբերություն անգլիական «մրցակցային դատավարության»:

2. Դատավարության երկու հիմնական փուլերի՝ գրավոր և բանավոր դատավարությունների առկայությունը պարտադիր բնույթ չի կրում, այսինքն՝ որոշակի հանգամանքների առկայության դեպքում թույլատրվում է գործի քննությունն առանց բանավոր փուլն անցկացնելու [8, 76]:

Եվրոպական արժեքների շարքում իր ուրույն տեղն ու դերն ունի մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցը: Մարդու հիմնական իրավունքներն իրենց համակցությամբ, ապահովում են մարդու և հասարակության առաջընթաց զարգացումը: Դրանց իրականացումը խոչընդոտելը սպառնում է

իրավունքների համակարգային միասնականությանը և որոշակի վտանգ է ներկայացնում մարդու և հասարակության բնականոն կեցության համար:

Մարդու հիմնական իրավունքները սոցիալական խաղաղության հիմքն են: Մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների ճանաչումն ու պահպանումն ինչպես առանձին երկրների, այնպես էլ ամբողջ երկրագնդի անվտանգության հենքն են: «Խաղաղություն», «առաջընթաց», «մարդու իրավունքներ»․ այս երեք հասկացությունները գտնվում են անբակտելի կապի մեջ: Հնարավոր չէ հասնել դրանցից որևէ մեկին՝ անտեսելով մյուսները: Մարդու իրավունքների պահպանումը, դրանց հետևելը նշանակում է վախի, ատելության, ագրեսիայի, պատերազմի բացառում [9, 16]:

Այդ դրական գործոնը շեշտվում է նաև Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի նախաբանում․ «... Մարդկային ընտանիքի բոլոր անդամներին բնորոշ արժանապատվության, նրանց հավասար ու անօտարելի իրավունքների ճանաչումը ազատության, արդարության և համընդհանուր խաղաղության հիմքն է» [10, 4]:

Նույն սկզբունքներն է որդեգրել նաև Եվրոպական միության խարտիան մարդու հիմնական իրավունքների մասին (2000): Ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներին զուգահեռ՝ Եվրոպական միությունը սկսել է նաև մարդու հիմնական իրավունքների մասին միասնական, համապարփակ փաստաթղթի նախագծման աշխատանքները: Խարտիան ընդունվել է Նիցցայի պայմանագրի հետ գրեթե միաժամանակ՝ 2000թ. դեկտեմբերի 7-ին․ այս որը միջազգային փաստաթղթերում ճանաչված մարդու իրավունքների համալիր փաստթուղթ է: Վերջինս կարևորվում է այնքանով, որ ինչպես ազգային դատարանները, այնպես էլ Արդարադատության եվրոպական դատարանը Խարտիայի դրույթներին համապատասխան պարտավորվում են ԵՄ իրավունքի շրջանակներում կիրառել դրանում ամրագրված դրույթները:

Ժամանակները, երբ ԵՄ-ը համարվում էր մարդու իրա-

վունքներին որևէ առնչություն չունեցող սուկ տնտեսական կազմավորում, վաղուց անցել են: Դեռ անցած դարի յոթանասունականներին ԵՄ դատարանը Եվրոպական միության իրավունքին տվեց նոր ձևաչափ՝ ներառելով նաև մարդու իրավունքները:

Ներկայումս ԵՄ դատարանի՝ մարդու իրավունքներին առնչվող հարցերի պրակտիկան դառնում է առավել բազմազան և ընդգրկուն: ԵՄ դատարանի ժամանակակից պրակտիկայի առանձնահատկությունը դարձել է իր կողմից լուծվող վեճերի ԵՄ ինստիտուտների և մարմինների կողմից մարդու հիմնական իրավունքների խախտման ենթադրյալ դեպքերի բազմազանեցումը: Այդուհանդերձ, Դատարանի պրակտիկայում հաճախադեպ են դառնում ոչ թե ԵՄ մարմինների, այլ ԵՄ անդամ-պետությունների կողմից մարդու իրավունքների խախտման վերաբերյալ գործերը:

Եվրոպական մակարդակում անձի հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործում Լիսաբոնի պայմանագրի առավել կարևոր ներդրումը «Հիմնարար իրավունքների մասին» Եվրոպական միության 2000 թ. դեկտեմբերի 7-ի խարտիայի ճանաչումն է՝ որպես իրավաբանական պարտադիր ուժ ունեցող իրավունքի աղբյուրի:

ԵՄ-ը հարգում է Մարդու իրավունքների խարտիայում ամրագրված իրավունքները, ազատությունները և սկզբունքները: Մարդու իրավունքների խարտիան «ունի իրավաբանական նույն ուժը, ինչ՝ Միության հիմնարար պայմանագրերը» (Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 6-րդ հոդված): Չնայած Խարտիայի տեքստը չի ներառվել պայմանագրում, սակայն նրա դրույթները կատարման համար պարտադիր են: Տվյալ փոփոխությունը կատարվել է՝ նպատակ ունենալով ապահովել ԵՄ հանձնարարականների և փաստաթղթերի համապատասխանությունը Խարտիայում ամրագրված սկզբունքներին [6, 45]: Լիսաբոնի պայմանագրի հաջորդ էական նորույթը դարձավ Եվրոպական միության՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950թ. եվրոպական կոնվենցիային միանալու լիազորության վերաբերյալ դրույթը:

Այդ դրույթի իրացումը կծառայի համաեվրոպական մասշտաբով մարդու իրավունքների ապահովման նկատմամբ առավել արդյունավետ վերահսկողությանը, քանի որ՝

1. Միության վերազգային մարմինների որոշումները (այդ թվում՝ Եվրոպական միության դատարանի) հնարավոր կլինի վիճարկել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում,

2. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկայի նախադեպային իրավունքի հիման վրա միաժամանակ կապահովվի և՛ Եվրոպական միության 2000թ. խարտիայում, և՛ 1950թ. Եվրոպական կոնվենցիայում բովանդակվող հիմնարար իրավունքների միակերպ մեկնաբանությունը:

Հետևաբար՝ կարելի է փաստել, որ Եվրոպական միության տարածաշրջանի համար մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության եվրոպական համակարգը, այդուհանդերձ, հիմնված է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի վրա, որը մնում է առավել հասանելի, կարևոր և որոշիչ, իսկ ԵՄ դատարանը հաջողությամբ լրացնում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանին՝ հաշվի առնելով ինտեգրացիոն ոլորտներն ու յուրահատկությունը [4, 332]:

2007թ. Լիսաբոնի պայմանագիրն ամբողջությամբ պահպանում է Եվրոպական միության սահմաններում մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի հիմքերի այլ տարրերը՝ ԵՄ քաղաքացիությունը (Եվրոպական միության հետ անդամ-պետությունների քաղաքացիների կայուն իրավական կապը), մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի սկզբունքները (հավասարության սկզբունք, սեփականության անձեռնմխելիության սկզբունք, խախտված իրավունքների վերականգնման և դրանց դատական պաշտպանության սկզբունք և այլն), ինչպես նաև իրավունքների և ազատությունների երաշխիքները:

Այսպիսով՝ Լիսաբոնի պայմանագրով առաջին անգամ ներդրված «Ժողովրդավարական սկզբունքների մասին» դրույթների շրջանակներում քաղաքացիներին տրվել են լրացուցիչ իրավունքներ և երաշխիքներ՝ մասնակցելու Եվրոպական միության կառավարմանը, որն է՝ Միության ինստիտուտների կողմից

ընդունման ենթակա նոր նորմատիվ ակտերի մշակում նախաձեռնելու իրավունքը՝ «քաղաքացիական նախաձեռնություն» [1, 471]:

Երբ 2005 թվականին Սահմանադրությունը մերժվեց, Եվրոպական միությունը հայտնվեց ինստիտուցիոնալ փակուղու առջև: Փակուղուց դուրս գալու համար անհրաժեշտ էր լրջորեն պարզեցնել կոլեկտիվ մարմինների կառուցվածքը, նրանց գործունեության սկզբունքներն ու կարգը՝ դարձնելով դրանք առավել թափանցիկ և հասկանալի. ահա այս խնդիրն է լուծում Լիսաբոնի պայմանագիրը: Կարելի է եզրակացնել, որ որպես «գործիք» մտածված այս նորարարական պայմանագիրը կոչված է առաջիկա 15-20 տարիների համար նախանշելու Եվրամիության գործունեության հիմնական ուղղությունները, ուստի նրա նշանակությունն ինչպես Եվրոպական միության կայացման, այնպես էլ եվրոպական իրավունքի զարգացման բնագավառում անգնահատելի է:

Այսպիսով՝ չթերագնահատելով ԵՄ մյուս մարմինների կարևորությունը, կարող ենք նշել, որ ԵՄ դատարանը հաջողությամբ է կատարում ԵՄ իրավունքի պահպանի դերը ԵՄ ողջ տարածքում, ԵՄ իրավունքի միատեսակ մեկնաբանումն ու կիրառումն ապահովելու, մարդու իրավունքները ԵՄ ինստիտուտների և ԵՄ անդամ-երկրների կողմից ոտնահարվելու դեպքում՝ պաշտպանելու, անդամ պետությունների և ինստիտուտների միջև «հաշտարարի» գործառույթ իրականացնելու, ինչպես նաև ԵՄ իրավունքի կիրառման հետ կապված ԵՄ ինստիտուտների միջև ծագած վեճերը լուծելու իր առաքելությունը:

Միաժամանակ կարող ենք փաստել, որ Լիսաբոնի պայմանագրով ԵՄ դատարանն իր հերթին կոչված է նաև ծառայելու ինտեգրման շահերին: Այդ իսկ պատճառով՝ մոտ ապագայում նույնպես նրա համար առաջնային կմնան ԵՄ մարմինների և ինստիտուտների հեղինակության մասին հոգածությունը և ԵՄ իրավունքի որոշակիացումը:

Առանցքային հասկացություններ. *Եվրոպական իրավունք, Եվրոպական միություն, Անստերդամի պայմանագիր, Նիցցայի*

պայմանագիր, Հռչակագիր Եվրոպական միության ապագայի մասին, Լիսաբոնի պայմանագիր, Եվրոպական խորհրդարան, Եվրոպական խորհուրդ, ԵՄ Սահմանադրություն, Եվրոպական միության արդարադատության դատարան, Մարդու հիմնական իրավունքներ, «Հիմնարար իրավունքների մասին» Եվրոպական միության խարտիա:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. С. Ю. Кашкин, Право Европейского Союза, 3-е издание, переработанное и дополненное. М.: “Юрайт”, 2010. - 1119с.
2. Եվրոպական միություն՝ համապարփակ նկարագիր, -Երևան, «Մակմիլան-Արմենիա», 2006. - 568 էջ:
3. Damian Chalmers, Gareth Davies, Giorgio Monti, European Union Law, Cases and Materials, Second edition, Cambridge University Press, 2010, p. 869.
4. Л. М. Энтин, Европейское право, Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека. - М.: “Норма”, 2007.- 960с.
5. Ա. Շ. Հարությունյան, Եվրոպական միության իրավունքի հիմունքները, Երևան, «Տիգրան Մեծ», 2011, -317էջ:
6. Consolidated versions of the treaty on European Union and the treaty on the functioning of the European Union, Charter of fundamental rights of the European Union, Luxemburg, Publications Office of the European Union, 2010, 156p.
7. Court of Justice of the European Union <http://curia.europa.eu> - ԵՄ արդարադատության դատարանի պաշտոնական կայքէջ (մուտքի ամսաթիվը՝ 12.07.2011):
8. The Court of Justice, Composition, jurisdiction and procedurs, Luxembourg, December 2010 edition, Publications Office, 106p.
9. Ա.Հ. Երիցյան, Մարդու իրավունքներ. պատմատեսական, իրավափիլիսոփայական և իրավաբարդական հիմնախնդիրները / գիտ. խմբագիր՝ Գ.Գ. Հարությունյան, - Երևան, Հեղինակային հրատարակչություն, 2011, - 424 էջ:
10. Лиссабонский договор: URL: <http://ru.wikipedia.org> (дата обращения: 10.07.2011).

А. А. АРУТЮНЯН

**ВОЗДЕЙСТВИЕ ЛИССАБОНСКОГО ДОГОВОРА НА
ИНСТИТУТЫ И СУДЕБНЫЕ ОРГАНЫ
ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**

Резюме

В статье анализируется воздействие Лиссабонского договора на институты ЕС. Объектом исследования избран наиболее важные аспекты этого договора с целью сравнения его положений со статусом, оценки их влияния на институты ЕС и особенно на Европейский суд. Лиссабонский договор вносит изменения в Договор о ЕС в отношении институтов Союза. Европейский парламент обретает значительное дополнительное влияние за счет Комиссии ЕС и Совета, расширяются возможности национальных парламентов. Правосудие Союза выступает как единая судебная система. Важным аспектом является и то, что Европейский суд получил также юрисдикцию в области правосудия внутренних дел.

Ключевые понятия: *Лиссабонский договор, институты ЕС, Европейский суд, Европейский парламент, Комиссия ЕС, Совет ЕС, Президента Европейского Совета, Верховный представитель, Европейский Суд Правосудия, Суд общей инстанции, Специализированный суд.*

A. A. HARUTYUNYAN

**THE IMPACT OF THE TREATY OF LISBON ON THE
INSTITUTIONS OF THE EU AND ON THE EUROPEAN
COURT OF JUSTICE**

Summary

The article aims to study the most important aspects of the Treaty of Lisbon, by comparing its provisions with the status quo,

and assessing their impact on the institutions of the EU and especially on the European Court of Justice (ECJ). The European Parliament gains significant extra influence at the expense of the EU Commission and the EU Council. The European Parliament has a new obligation to elect the Chairman of the European Commission. One of the important aspects is that the opportunities of the national parliaments are enlarged. The Treaty's most important impact on the ECJ is that it will gain jurisdiction over the justice and home affairs' area.

Key concepts: *Treaty of Lisbon, European Court of Justice, European Parliament, EU Commission, EU Council, High Representative, Court of Justice of the European Union, Court of Justice, General Court, specialized courts.*